

מבית הכנסת.

מכרו תיבה — לא יקחו בית הכנסת.

מכרו תיבה — לוקחין בדמיה מטפחות שעוטפין בהם ספרים.

מכרו בית הכנסת — לא יקחו את הרחוב.

וכן — הוא הדין — במותריהן. כגון, אם מכרו ספרים, ולקחו בדמיהן ספר תורה, ונותרו עדיין דמים ממכירת הספרים, לא יקחו בהן דבר שקדושתו פחותה.

כו-א מכרו מטפחות — יקחו בדמיהן ספרים דנביאים וכתובים⁶.

מכרו ספרים — לוקחין בדמיהן ספר תורה⁷.

גמרא:

אבל, אין מורדין בקדושה. ולכן:

שנינו במשנתנו: בני העיר שמכרו רחובה של עיר.

אם מכרו ספר תורה — לא יקחו בדמיו ספרים.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: זו — האי דאמרינן במתניתין דאי מכרו רחוב, קונים בדמיו דווקא דבר שיש בו קדושה — דברי רבי מנחם בר יוסי שתומתאה⁸ היא.

וכן אם מכרו ספרים — לא יקחו בדמיהן מטפחות.

מכרו מטפחות — לא יקחו בדמיהן תיבה.

שכתב דלא יעשה בדפוס תפילין ומזוזות, ואפילו בדיו כשר, משום דא"א לצמצם, ופעמים מדפיס האות השני קודם הראשון, והוי שלא כסדרן]. ועיין בשו"ת חוות יאיר [סי' ק"ט וקפ"ד] שדן בענין קדושתן של ספרים הנדפסים בדפוס.

שהארין לבאר מהי התיבה, והיכן היא עומדת בבית הכנסת, ומאי האי דאמרינן בכל דוכתא שהש"ץ עובר לפני התיבה.

6. כך פירש רש"י. וכן הביא המאירי, והוסיף גם ספרי משנה.

7. כתב הרא"ש בתשובות [כלל י"ג, סי' י"ד]: "על אודות צדקות שמתנדבין לצורך בית הכנסת, או לצורך בית עולמים, יראה לי, שבני העיר יכולין לשנותן לצורך תלמוד תורה, שהוא עילוי קדושה חמורה. כדאיתא בפ"ב דמגילה וכו'".

אבל הרמב"ם [הלכות תפילה, פ"א הלי"ד] והטור פירשו, דהך ספרים — היינו חומשין [וכן הביא המאירי, ד"מ דהיינו ספר תורה שאינו עשוי כהלכתו בעבוד ובגליון ותפירת גדין].

והביא התוי"ט, דכתב הר"ן, דנביאים וכתובים — כי הדדי נינהו, ואין מעליותא לזה על זה בקדושה [ועיי' בתוי"ט בראש השנה פרק ד' משנה ו'].

וביאר שם הטעם, מדאיתא הכא, דקניית ס"ת הויא עילוי כלפי בית הכנסת, כש"כ שמוכרין בית הכנסת לצורך לימוד תורה. דמה תועלת יש בקניית ספרים ותורה — אם לא ללמוד בהם?! עיי"ש עוד. וכ"כ בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן [סי' רע"ו].

וכתב התפארת ישראל, דגבי ספרים הנדפסים בדפוס, יש אומרים דקדושתן כספרים שבכתב [כך כתב בט"ז יו"ד סוף סי' רע"א. וכתב שם הפתחי תשובה, דמשמע מדבריו דשרי לכתחילה לכתוב ס"ת ע"י דפוס. וכתב, דבתשובת חות יאיר כתב — דפסול, ואפילו כתב רק אות אחת בדפוס. עיי"ש. ועיי' במג"א סי' ל"ב ס"ק נ"ו,

8. הכי קרי למי שראה רבי את דבריו במקומות הרבה, ושנה את דבריו במשנה סתם בלי להזכיר את שמו, כדאיתא לעיל [ד' ע"א].

אבל חכמים אומרים: הרחוב — אין בו משום קדושה, ויכולין לעשות בדמיו מה שירצו.⁹

והוינן בה: ורבי מנחם בר יוסי, מאי טעמיה?

ומבארין: הואיל והעם מתפללין בו [ברחוב] בתעניות ובמעמדות, להכי יש בו קדושה.

ורבנן אמרי לך: ההוא שמתפללין ברחוב — אקראי בעלמא הוא, שאינו תדיר, שהמעמדות לא היו חוזרין שוב עד חצי שנה, וכן התעניות אינן תדירות, ולכן אין ברחוב משום קדושה.

שנינו במשנתנו: בית הכנסת — לוקחין תיבה.

אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן:

לא שנו דיכולין למכור בית הכנסת — אלא בבית הכנסת של כפרים, שמתפללין בו רק אנשי המקום.

אבל בית הכנסת של כרכין, כיון דמעלמא נמי אתו ליה אינשי, ואין מתפללין בו דווקא בני אותו מקום, לא מצו בני העיר מזבני ליה, משום דהוה ליה בית הכנסת דרבים, ואינו רק של בני הכרך, משום דגם אותם דאתו מעלמא — נותנים בבנינו ובשאר צרכיו.¹⁰

אמר רב אשי: האי בי כנישתא דמתא מחסיא, אף על גב דמעלמא אתו לה, כיון דאדעתא דידי קאתו, ונותנין הדמים לבית הכנסת לעשות בהם כרצוני,¹¹ אי בעינא — מזבנינא לה.¹²

שיכול לעשות מה שירצה, אלא שתלו בו לבנות כרצונו, אמרין דמסתמא נתנו לו רשות גם למכור על פיו. והביא רביה מהתוס' כאן [ד"ה כיון].

וכתב הביה"ל [סי' קנ"ג ד"ה אא"כ], דבספר חמד משה כתב, דלאו כל יחיד שוה לענין זה בסתם, אם לא שהוא חשיב כרב אשי בדורו. דודאי גבאי בעלמא, אף שהוא מתעסק ומצוה בבנינם, משו"ה לאו כו"ע אדעתא דידיה ורצונו נותנים. עיי"ש בבה"ל.

12. וכתב הריטב"א, דמסתברא, דכיון דחשיב טפי מכל בני העיר, לא צריך לעילויי בדמים. ועיי' בבה"ל [סי' קנ"ג, ד"ה בהסכמת צבור], שהביא דעת הגר"א, דינו כז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, וצריך להעלות הדמים בקדושה.

ומשמע מהריטב"א, דיכול למכור בלא אנשי העיר. אבל הר"ן והמאירי כתבו, דבעינן הסכמת אנשי העיר. והכס"מ [פ"א מהל' תפילה הלי"ט]

9. כתב הריטב"א, דהיינו דווקא לענין דמיו, אבל הרחוב עצמו — קדושה יש בו, ואסור להשתין בו. אמנם ברמב"ם [פ"א מהל' תפילה ה' כ"א] משמע, דאין ברחוב קדושה כלל. דכתב סתם: "אין בו קדושה, מפני שהוא עראי ולא נקבע לתפילה". ועיי' בבה"ל [סי' קנ"ד, ד"ה רחבה], שכתב: "ועיי' בריטב"א, שדעתו, דמ"מ אין לנהוג בזיון במקום ההוא, כיון שהוא מזומן לזה".

10. כך משמע ברש"י, וכך פירשו התוס' בפ"י השני. ולפירוש זה, אם יתברר לנו שבני הכרך בנאוהו משלהם — מצו מזבני ליה.

עוד פירשו התוס', דבאמת אין נותנין הרבים כלום בבנינו, ומ"מ, כיון דלדעת אותן רבים נעשה, חמורה קדושתו, ואינן יכולין למכרו. והריטב"א כתב, דחוששין שהקדישוה בני העיר לכר"ע, וכר"ע היא.

11. כתב הט"ז, דלאו דווקא שהתנו בפירוש

משום שאינה אחוזה, דסבירא ליה להאי תנא, דלא נתחלקה ירושלים לשבטים [כדלקמן].

אמר רבי יהודה: אני לא שמעתי שאין מיטמא בנגעים — אלא מקום מקדש בלבד, משום דכתיב גבי נגעים: "ובא אשר לו הבית", משמע דבעינן שיהו בעלים לבית. ובית המקדש — של קודש הוא, ואין לו בעלים¹⁷.

אבל שאר בתים שבירושלים — מיטמאין בנגעים, דסבירא ליה לרבי יהודה דנתחלקה ירושלים לשבטים, וקרינא בה "אחוזתכם".

על כל פנים, חזינן דקאמר רבי יהודה, דדווקא בית המקדש אינו מיטמא בנגעים, הא בתי כנסיות ובתי מדרשות שבירושלים

מיתבי, אמר רבי יהודה: מעשה בבית הכנסת של טורסיים [צורפי נחושת]¹³ שהיה בירושלים, שמכרוה אותם טורסיים¹⁴ לרבי אליעזר, ועשה בה כל צרכיו.

והא התם בית הכנסת דכרכים הוה, ואפילו הכי מכרוהו!?

ומתצינן: ההיא בי כנישתא זוטי [קטן] הוה, ואינהו — הטורסיים — עבדוה לבדם, ולא נשתתפו בו אינשי דאתו מעלמא¹⁵ [כי צורפי נחושת, אין בני אדם יכולין לסבלן, שהם מזוהמין כבורסקי, ולכן היה להם בית הכנסת לבדם]¹⁶.

מיתבי, כתיב: "ונתתי נגע צרעת בבית ארין אחוזתכם", ודרשינן: אחוזתכם מיטמא בנגעים — ואין ירושלים מיטמא בנגעים,

15. כך הוא הפירוש לטעמא דרש"י דלעיל גבי בית כנסת של כרכים. והאי דנקט דבית כנסת זוטא הוי, אע"ג דגם בית כנסת גדול — אם יודעים שלא נשתתפו בו מדוכתא אחרינא — מותר, היינו משום דכיון דזוטא הוא, ואיכא במתא בתי כנסת דרויחי מיניה, מסתמא אינהו עבדוה. ולטעמא דהריטב"א, האי בי כנישתא זוטא, לא עשאוה כל בני העיר כדי שיקדשוהו לכל העולם, אלא טרסיים לבדם עשאוהו, ולדידהו לחוד [ריטב"א ועוד ראשונים].

16. הכי איתא בתוס' בעבודה זרה שהובא לעיל, והוא מגמ' בכתובות [ע"ז ע"א]. וע"ע בתוס' חולין [נ"ז ע"ב, ד"ה מטלית].

17. כך פירש רש"י. וביומא [י"ב ע"א] פירש, דהיינו משום שכשקנה דוד את גורן ארונה היבוסי, גבה הכסף מכל שבט ושבט. ובמקדש דוד [סי' ג'] הקשה, הרי בית המקדש היה בנוי משיש, ושיש אינו מטמא בנגעים!

כתב, דמהרמב"ם משמע שיכול למכור בלא הסכמת אנשי העיר.

13. עיי' תוס' ע"ז [י"ז ע"ב ד"ה רבן] שכתבו דשלשה מיני טורסיים הם, די ש גם אומה שנקראין כולם טרסיים, כדאיתא גבי בגתן ותרש [לעיל י"ג ע"ב].

14. איתא בירושלמי [פ"ג ה"ב], דבית כנסת של יחידים, שעשאוהו משלהם, מתזבנא בג' מבית הכנסת.

וכתב הריטב"א, דיחיד שהקדיש בית לבית הכנסת, הרי זה כאותה שאמרו בערכין [ו' ע"א]: "ישראל שהתנדב נר או מנורה לביהכנס"ס, עד שלא נשתקע שם בעלים ממנה — אסור לשנותה".

עוד הביא, דאיתא בירושלמי [פ"ג ה"א], דכל כלי בית הכנסת, וספסליה וכו' — כבית הכנסת נינהו.

— מיטמאין? ואמאי, הא דברכין הוו, ואמרן לעיל דאין בני הכרך בעליהם! 18

ואף רבנן לא נחלקו, אלא משום דסבירא להו שירושלים לא נתחלקה לשבטים. משמע דאי נתחלקה לשבטים, מיטמאין אף בתי מדרשות שבה. והרי בכרך הם עומדים! 19

ומתצינן: לא תימא בדברי רבי יהודה: "מקום מקדש", אלא אימא הכי: אמר רבי יהודה: אני לא שמעתי אלא מקום "מקודש" בלבד, דאף בתי כנסיות במשמע.

במאי קמיפלגי תנא קמא ורבי יהודה?

תנא קמא סבר: לא נתחלקה ירושלים לשבטים.

ורבי יהודה סבר: נתחלקה ירושלים לשבטים.

ובפלוגתא דהני תנאי דלהלן.

דתניא: מה היה בחלקו של יהודה?

כל המקום הפנוי מכניסתו של הר הבית מצד מזרח, והלשכות שבתוך החיל, ושלשת העזרות. דהיינו: עזרת נשים ועזרת ישראל, שהן י"א אמה שיכולין ישראל ליכנס לפנים מן השער, ועזרת כהנים, שהיא משם לצד מערב י"א אמה — עד מזבח החיצון.

ומה היה בחלקו של בנימין?

אולם, והיכל, ובית קדשי הקדשים, שהם מצד מערב.

נותרו עדיין ל"ב אמה של המזבח החיצון עצמו, ועשרים ושנים אמה שבין האולם למזבח, דלא איתפרש עדיין של מי היו. ועתה מפרש התנא:

ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה, ונכנסת בחלקו של בנימין, ובה מזבח בנוי.

והיינו, שבחלקו של יהודה, היה גם רוחב אמה לכל אורך מזרחו של מזבח [חוץ מאמה שבקרן מזרחית מערבית]. וכן רוחב אמה לכל אורך דרומו של מזבח [חוץ מאמה שבקרן דרומית מערבית], וזוהי הרצועה שהיתה נכנסת מחלקו של יהודה לצד דרום, לתוך חלקו של בנימין, ובה היתה אמה שבדרומו של המזבח.

אבל שאר המזבח, וכן כ"ב אמה שבין האולם למזבח — בחלקו של בנימין היו [כך מתבאר ברש"י בזבחים נ"ג ע"ב. עיי"ש].

והיה בנימין הצדיק צופה ברוח הקדש שכך עתיד להיות, ומצטער עליה — על אותה רצועה — בכל יום לכולעה. שנאמר: "חופף עליו כל היום" [שאדם המצטער — חופף ומתחכך בבגדיו].

לפיכך 20 זכה בנימין ונעשה אושפיוזון

ידעינן מאן נינהו!

19. כך כתב הריטב"א. וכוונתו לתרץ את קושיית הרשב"א, שהקשה: עד דמקשה מדברי יהודה, לסייעיה מת"ק! עיי"ש.

20. ובמס' סוטה [ל"ו ע"ב] איתא: "היה ר"מ אומר: כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים

18. הקשה הרשב"א, סוף סוף הוו להו בעלים, דכל מי שנתנו בבניינם — הוו בעליהם, ושפיר חשיב "אחוזתכם"?!?

ותירץ הריטב"א, דכיון דלא ידעינן הי נינהו, וא"א למכרם, לא חשיב "אחוזתכם". דהא כתיב בפרשת נגעים "ובא אשר לו הבית", והא לא

לשכינה, שהיה ארון בחלקו²¹.

והיינו תנא דקאי רבי יהודה כוותיה, דסבירא להו דנתחלקה ירושלים לשבטים.

והאי תנא דלקמן — סבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים.

דתניא: אין משכירים לעולי רגלים²² את הבתים שבירושלים, אלא בחינם נותנים להם להכנס לתוכם, מפני שאינן שלהן, של בעלי הבתים.

חזינן שלא נתחלקה ירושלים לשבטים, דלהכי אינם שלהם²³.

רבי אליעזר בר' שמעון אומר: אף לא משכירין להם מטות [ביארו התוס', דסבירא ליה לרבי אליעזר, דכיון שהקרקע שעליה עומדות המטות לא היתה שלהם — לא היה כח בידם להשכירן²⁴].

לפיכך, כיון שאינם משכירין את הבתים והמטות, אלא נותנין לדור בהם בחינם, להכי

מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים, קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה וכו' לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיוזן לגבורה²⁵.

21. תמה המהרש"א בזבחים [נ"ג ע"ב], הא אמרינן לעיל שהיה בנימין מצטער על אותה רצועה, משמע שידע כבר כנבואה שיהיה כל המקדש בחלקו! א"כ, היכי אמרינן הכא דמשום צער זה נעשה אושפיוזן לשכינה?

וכתב בענף יוסף במס' יומא [י"ב ע"ב], דבאמת יעקב ברכו רק שיהא המזבח בחלקו. ומשום שנצטער, זכה שיהא גם הארון בחלקו.

והגר"א [באדרת אליהו, דברים ל"ג] כתב, דהאי דאמרינן שנעשה אושפיוזן לשכינה, קאי אהאי דאיתא בזבחים [קי"ח ע"ב], דבג' מקומות שרתה שכינה על ישראל, וכולן בחלקו של בנימין.

22. כך כתב רש"י. ומשמע דווקא לעולי רגלים אין משכירין. וכן כתב הריטב"א להדיא [ביומא י"ב ע"א]. אבל הרמב"ם [פ"ז מהל' בית הבחירה הל' י"ד] כתב בסתמא דאין משכירין בתוכה בתים. משמע, דאף לשאר בנ"א אין משכירין.

23. כתב החזו"א [או"ח סי' קכ"ו סק"ח], דלכו"ע בתחילה נתחלקה לשבטים. שהרי בזמן

החלוקה לא ידעו היכן המקום שיבחר ה'! אלא דלמ"ד שלא נתחלקה, היינו שעל דעת כן חלקו, שבמקום שיבחר בו ה' לקדושת אכילת קדשים קלים ומעשר שני, יהיה חלק לכל ישראל. ומ"מ, הבתים הם נחלתם של בעליהם, אלא שלכל ישראל יש זכות שימוש בהם בבואם לירושלים. ולמ"ד דנתחלקה לשבטים, לא נשאר זכות לכל ישראל בירושלים.

והגר"ז [בהל' בית הבחירה] כתב, דלא נתחלקה לאף שבט. כדכתיב: "אשר יבחר ה' מכל שבטים", ונשארה של כל ישראל. ועיי' בתוס' בבבא קמא פ"ב ע"ב, ד"ה ואין מטמא.

24. וכתבו התוס', דמ"מ, מחמת מטלטליהם של עולי הרגלים — היו נוטלים עורות הקדשים. ובתוס' ישנים במס' יומא [י"ב ע"א, ד"ה אף לא מטות] כתבו, דה"ה שאר תשמישין כעין תיבות, שלא היו יכולים ליטול עבורם שטר, כיון שהקרקע אינה שלהם.

והריטב"א כתב, דנטלו את עורות הקדשים בשכר השימוש מטות.

והר"ח שם כתב: "ומפני שנוטלין מהן העורות וקנקנים שמריקים מהם היין, לפיכך אין משכירין מטות לישן בהם, אלא ישנים במטות בעלי הבית". וצ"ב, דבגמ' משמע להיפך, דמשום שאין משכירין להם נוטלין מהם עורות.

תקנו חכמים, שעורותיהן לבעלים] — יהו בעלי אושפזין נוטלין אותן בזרוע, כדי שיתנו לעולי רגלים מטות בסבר פנים יפות [כך כתב הריטב"א ביומא].

אמר אביי: שמע מינה מהכא, דאורח ארעא [דרך ארץ] למישבק [שיניח] אינש, גולפא [קנקן של חרס שנשתמש בו] ומשכא [עור של בהמה ששחט, ואכלה בבית בעל הבית] — באושפזיה שנתאכסן בו, כי היכי דאמרינן הכא דבעלי אושפזין נוטלין את עורות הקדשים. וכיון דבעלמא כך היא דרך ארץ, להכי אמרו רבנן שיטלו אותן בזרוע [ריטב"א ביומא].

אמר רבא: לא שנו דאי מכרו בית הכנסת — אין מורדין את הדמים מקדושתן, אלא לוקחין בהן תיבה, ובית הכנסת נמי נשאר בקדושתו²⁵ [דומיא דספרים, דלוקח בהם ספר תורה, ולוקח הספרים נוהג בהן בקדושה] — אלא שלא מכרו שבעה טובי העיר²⁶ — במעמד אנשי העיר, אלא שמכרוהו אנשי העיר לבד, או ז' טובי העיר לברם²⁷.

אבל אם מכרו שבעה טובי העיר, במעמד אנשי העיר — פקעה קדושת בית הכנסת והמעות, ואפילו למישתא ביה בדמים כ-ב-1 שיכרא²⁸ — שפיר דמי²⁹. דבשעת המכירה,

25. כך פירשו רש"י והרשב"א. והריטב"א סובר, דז' טובי העיר מפקיעין את קדושתו.

26. כתב הרשב"א בתשובה [ח"א סי' תרי"ז]: "שבעה טובי העיר — אינם שבעה אנשים המובחרים בחכמה או בעושר וכבוד. אלא שבעה אנשים שהעמידום הצבור פרנסים על ענייני העיר, והרי הם כאפוטרופסין עליהם". [הובא במ"ב סי' קנ"ג סעיף כ"ט. עיי"ש].

עוד הביא הרשב"א, דהך דנקט שבעה דווקא, היינו כשהעמידום עליהם הציבור בסתם, לפקח על עסקי הציבור, ולפיכך, כשהם ז', יש להם רשות לכל דבר, כאילו עשו כן כל בני העיר, אעפ"י שלא העמידו אותם על דבר זה בפירוש. אבל בפחות מז', אין כחן יפה עד שיטלו רשות בפירוש מבני העיר. עיי"ש.

אבל בשו"ת הרמב"ם [סי' רע"א] כתב: "דע שאומרם ז"ל שבעה טובי, שבעה פה לאו דווקא. ואין הוא אלא היותר גדול שבריבוי המספר וכו'. וטובי העיר הם ת"ח, אנשי תורה ואנשי מעשים טובים, ללמד נאים דברים היוצאים מפי עושיהן".

27. וכיון שדינם לענין המכירה כבני העיר — נקט במתני' "בני העיר שמכרו". ריטב"א, עיי"ש. וכתב הביה"ל [לדעת הרשב"א], דהיינו דווקא כשנתמנו בעיר ז' טובי העיר, אבל בלא"ה, יכולים בני העיר למכור את בית הכנסת, ולהוציא דמיו לחולין.

28. הראב"ד [בשו"ת סי' ה'] גרס: "אפילו למשתי בהו שכרא", דהיינו — בדמים. ודווקא למשתי ביה שכרא, משום דאכילה ושתייה — צרכי רבים הם. וכן כתב הרא"ש, דכך היא גירסת רש"י [דלא כרש"י שלפנינו]. והביא הראב"ד, דיש גורסין: "אפילו למשתי ביה שכרא", והיינו, שיכולין להוציא את בית הכנסת מקדושתו. ודחה פירוש זה. אבל ברא"ש ובמאירי איתא, דגם הדמים וגם בית הכנסת — מותרים.

29. הקשה הירושלמי, ממ"נ, אי מיירי שקבלו עליהם בני העיר, את כל מה שיעשו הפרנסים בכיכ"נ זה, אפילו חד נמי דינו כבני העיר, ואי